

STUDIA WILANOWSKIE

XXIII

WARSZAWA 2016

MUZEUM PAŁACU
Króla Jana III
W WILANOWIE

- 9 Wprowadzenie
| *Joanna Paprocka-Gajek*
- 13 Złota róża – dar papieża Innocentego XI
| dla Marii Kazimierzy
| *Maria Domin*
- 29 Listy królowej Marii Kazimierzy
| jako element kampanii politycznej
| w okresie bezkrólewia (1696–1697)
| *Anna Czarniecka*
- 45 ...à *così grand'Eroina*. Kompozycje muzyczne
| dedykowane Marii Kazimierze Sobieskiej w Rzymie
| *Aneta Markuszewska*
- 65 Księga kabał Marii Kazimierzy Sobieskiej
| – nieznaną ślad kultury
| rzymskiego dworu królowej wdowy
| *Jarosław Pietrzak*
- 83 Dwór Marii Kazimierzy w Blois
| – jego skład i rozwiązanie po śmierci królowej
| *Aleksandra Skrzypietz*
- 99 KOMUNIKAT
| Archiwalia związane
| z królową Marią Kazimierą d'Arquien Sobieską
| w Windsor Royal Archives
| *Jarosław Pietrzak*
- 105 KOMUNIKAT
| Materiały do dziejów Jana Sobieskiego
| i jego żony Marii Kazimierzy
| w Narodowym Historycznym Archiwum Białorusi w Mińsku
| *Przemysław Gawron, Krzysztof Kossarzecki*
- 113 RECENZJA
| *Jacek Gutowski*, Buławy i buzdygany w Polsce od XVI do XVIII wieku,
| Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Warszawa 2015
| *Ryszard de Latour*
- 123 Spis ilustracji
|
- 125 Noty o autorach
|

Na rok 2016 przypada jubileusz 300-lecia śmierci

Marii Kazimiery de la Grange d'Arquien. Królowa zmarła 30 stycznia 1716 r. w zamku w Blois. Była kobietą o intrygującej urodzie, silnej osobowości, *Joanna Paprocka-Gajek* niepospolitym umyśle i ambicjach politycznych.

Poślubiona wpraw Janowi Sobiepanowi Zamoyskiemu, potem stała na długie lata u boku Jana Sobieskiego i jako jego żona została królową Polski, często w historii zwaną Marysienką. Doświadczyła spełnienia jako żona, matka i zręczny polityk o szerokich wpływach. Wrażliwość artystyczna pozwoliła jej stać się mecenasem wielu dzieł sztuki, począwszy od architektury, a na muzyce skończywszy.

Rocznica śmierci Marii Kazimiery i pamięć o tej wyróżniającej się wśród jej współczesnych damie skłoniły nas do opracowania popularnego folderu wraz z mapą wilanowskiej rezydencji, na której wskazujemy zwiedzającym najważniejsze miejsca i dzieła sztuki związane z królową, oraz do zebrania tekstów autorów od lat związanych z tematem. Niniejszym oddajemy do rąk czytelników tom dedykowany działalności i zdarzeniom będącym udziałem tej energicznej kobiety. Jak się okazuje, jest wiele obszarów aktywności królowej, które wciąż wymagają badań, a ich rezultaty pozwalają na uzupełnienie obrazu postaci.

Maria Kazimiera, pochodząca z francuskiego rodu arystokratycznego, przybyła do Polski wraz z dworem Marii Ludwiki Gonzagi. Od czwartego roku życia wychowywana była we francusko-polskim otoczeniu. Po naukach we Francji wróciła do Polski około 1653(?) r. Dzięki niezwyklej urodzie jako 15-latką skradła serce mężczyzny, który kochał ją do końca swych dni. Jednakże polityczne plany królowej Marii Gonzagi, układającej życie swych dwórek zgodnie z własnymi preferencjami politycznymi, skierowały Marię Kazimierę w ramiona Jana Sobiepana Zamoyskiego. Niepomyślny dla młodziutkiej dwórki związek skończył się po siedmiu latach wraz ze śmiercią małżonka. Jako 24-letnia, dojrzała już kobieta, Maria Kazimiera powtórnie złożyła przysięgę małżeńską, będącą owocem wielkiej miłości. Zgraną parę stanowili Sobiescy przez 31 lat, co jest imponującym rezultatem nie tylko w dzisiejszych czasach. Życie zakończyła we Francji, gdzie za zgodą Ludwika XIV rezydowała w zamku Blois.

Teksty zawarte w niniejszym tomie dotyczą w większości drugiej połowy życia francuskiej arystokratki i polskiej królowej. Różnorodność problemów w nich poruszonych skłoniła nas do ułożenia ich w chronologicznym porządku.

Tom rozpoczynamy opisem zmagania Jana III o nadanie Marii Kazimierze daru papieskiego (złotej róży), jaki otrzymały małżonki poprzednich królów: Maria Ludwika Gonzaga i Eleonora Habsburżanka. Dr Maria Domin, badaczka historii nuncjuszków papieskich w Polsce,

- 1 „Acta Nuntiaturae Polonae”, t. 34, 2015, vol. 8 (<http://pau.krakow.pl/index.php/en/wydawnictwo/publikacje-on-line/acta-nuntiaturae-polonae>).
- 2 M. Domin, *Dary papieskie dla Jana III Sobieskiego i Marii Kazimieri*, „Studia Waweliana”, t. 9/10, 2000/2001, s. 85–105.
- 3 Biblioteka Jagiellońska Uniwersytetu Jagiellońskiego (dalej: BJ), rkps 3522, *Interregnum Joannis III zaczętego d[zie] 17 Julij Anno D[omi]ni 1696. Listy, Senatus consilium, Projekta i inne Transakcyjne aż do Seymikow Przedkonwokacyjalnych zachodzące*.
- 4 A. Markuszewska, *Festa i muzyka na dworze Marii Kazimieri w Rzymie*, Warszawa 2012 („Silva Rerum”, seria Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, <http://sklep.wilanow-palac.pl/festa-i-muzyka-na-dworze-marii-kazimieri-w-rzymie-p-275.html>).
- 5 J. Pietrzak, *Księżna dobrodziejka. Katarzyna z Sobieskich Radziwiłłowa (1634–1694)*, Warszawa 2015 („Silva Rerum”, seria Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, <http://sklep.wilanow-palac.pl/ksiezna-dobrodziejka-katarzyna-z-sobieskich-radziwillowa-16341694-p-375.html>).

a zwłaszcza działalności nuncjusza Opitiusa Pallaviciniego (1680–1688)¹, rozbudowuje publikowany przed piętnastu laty tekst², skupiając się na szczegółach nieznanego epizodu proceduralnych potyczek króla Jana III w ramach starań o pozyskanie godnego wyróżnienia dla Marii Kazimieri. Obdarowanie króla najwyższymi darami papieskimi: kapeluszem i mieczem, a pominięcie małżonki zostało przez Sobieskiego odczytane jako nieposzanowanie osoby królowej.

Dr Anna Czarniecka, na podstawie korespondencji Marii Kazimieri pisanej w latach 1696 i 1697, a stanowiącej fragment zbioru źródeł z różnych okresów bezkrólewia³, przybliży pełną inwencji działalność królowej na rzecz pozyskania korony dla syna po śmierci swego męża króla Jana III. Co ciekawe, zachowane archiwalia to najróżniejszej wagi druki: od tych lekkich, niekiedy wręcz satyrycznych, po korespondencję z najważniejszymi politykami w państwie. Królowa, pomimo bolesnej dla niej straty, jawi się jako osoba aktywna, pełna woli walki i chęci do życia. Dr Aneta Markuszewska, muzykolożka, ekspertka w zakresie historii muzyki m.in. na dworze Marii Kazimieri⁴, zaprasza do Rzymu w czasach, kiedy dotarła i przebywała tam królowa wdowa. Droga monarchini do Wiecznego Miasta oraz pierwsze lata pobytu uświetnione zostały m.in. dedykowanymi jej oratoriami, do których libretta pisali Pietro Ottoboni i Pietro T. Vagni, a muzykę komponowali Alessandro Scarlatti, Giovanni Lullier i Giuseppe Scalmani. Królowa słuchała ich w doborowym towarzystwie arystokracji świeckiej i kościelnej Rzymu, a po roku 1703 sama zaczęła organizować spektakle, obejmując mecenatem kompozytorów. W ten sposób muzyka stała się narzędziem polityki prowadzonej przez Marię Kazimierę.

Dr Jarosław Pietrzak⁵ omawia podręcznik do kabaly używany przez królową. Magia, astronomia i odczytywanie przyszłości oferowały możliwość poznania zarówno nadchodzących losów, jak i otaczającej rzeczywistości, które budziły wiele niepokoju u ówczesnych. Zamilowanie do kabaly Maria Kazimiera przywiozła ze sobą z Francji, gdzie kabalistka cieszyła się dużą popularnością i miała wielu zwolenników.

Na zakończenie przedstawiamy interesujący tekst prof. Aleksandry Skrzypietz omawiający ostatnie półtora roku życia królowej na dworze w Blois. Po śmierci Jana III Maria Kazimiera wyjechała do Włoch, przez cały czas jednak ubiegała się u króla Ludwika XIV o możliwość powrotu do Francji. Po otrzymaniu zgody, pospiesznie – wraz z 150-osobowym orszakiem i wnuczką imienniczką – królowa opuściła Rzym. Korzystając z materiałów zachowanych w Narodowym Historycznym Archiwum Białorusi w Mińsku, w tym m.in. ze *Szczegółowego wykazu wynagrodzonych*, autorka próbuje odtworzyć skład osobowy dworu związanego z monarchinią w ostatnim okresie jej życia oraz przebieg koniecznych po jej śmierci, trudnych podziałów majątkowych i rozliczeń z zatrudnionymi osobami. Sprawami tymi pod nieobecność syna, Jakuba Sobieskiego, zajmowała się jego córka, wnuczka królowej.

Postać Marii Kazimiery, owiana w XIX wieku niezbyt pochlebnią legendą, wciąż czeka na całościowe, rzetelne opracowanie. Obecnie prowadzone są zakrojone na szeroką skalę kwerendy, o czym informują dwa dołączone do tomu komunikaty. Wskazują one na ogromny potencjał eksplorowanych w ostatnich czasach zasobów archiwalnych.

Trudno dostępne Królewskie Archiwum w Windsorze zawiera w zespole The Stuart Papers dokumenty dotyczące nie tylko żony Jakuba III – Marii Klementyny, ale i jej babki – Marii Kazimiery. W świetle artykułu Aleksandry Skrzypietz znajdujące się m.in. tam wykazy zapisów legowanych oficjalistom po śmierci królowej mogą być jednym z wielu uzupełnień znanego nam obrazu interesów monarchini. Badacz windsorskich źródeł i autor tekstu, dr Jarosław Pietrzak, przedstawia mało znane naukowcom i szerokiej publiczności losy tych bezcennych i dotychczas niemal nieeksplorowanych źródeł.

Podobny cel ma komunikat dr. Krzysztofa Kossarzeckiego i dr. Przemysława Gawrona, którzy omawiają losy niegdyś trudno dostępnego Archiwum Sobieskich z Oławy przechowywanego w Narodowym Historycznym Archiwum Białorusi w Mińsku. Trzyletni projekt współpracy polskich badaczy z NHAB, prowadzony przez Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, a współfinansowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, powinien w roku 2017 zaowocować publikacją części udostępnionych dokumentów. Ich wstępna ocena na podstawie prowadzonych kwerend wskazuje, że zawierają one wiele cennych materiałów, wzbogacających naszą wiedzę nie tylko o politycznej, gospodarczej i obyczajowej roli rodu Sobieskich w 2. połowie XVII i w 1. połowie XVIII wieku, ale i o historii Rzeczypospolitej. Najbardziej kusząca wydaje się jednak możliwość przygotowania nowej edycji kompletu listów Jana Sobieskiego, powstałej na podstawie oryginałów, a nie na niedoskonałych odpisach Jerzego Samuela Bandtkiego, uznawanych za jedyne zachowane źródła. Zapraszam do lektury.